

UDK: 297.34(594.4)

Bekjon QURBONOV,

Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom instituti O‘quv-uslubiy bo‘lim uslubchisi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

ORCID: 0000-0003-4555-6937

E-mail: bekjon.qurbonov@gmail.com

Tarix fanlari doktori, professor A.Xasanov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTON MUSULMONLARI IDORASI TARIXIGA BIR NAZAR

Аннотация

O‘zbekiston musulmonlari idorasi mamlakatimizda nufuzi yuksak nodavlat notijorat tashkilotlardan biridir. Mo‘min-musulmonlar birdamligini ta‘minlash, toat-ibodatlar uchun zarur sharoitlar yaratish, Islom ahkamlarini aniq va to‘g‘ri yetkazish, toat-ibodatlar uchun qulayliklar yaratish, musulmonlarning aqidaviy birligini saqlash, ajdodlarimizning tarixiy merosini tadqiq etish, xayriya ishlarini olib borish, jamiyatda totuvlikni ta‘minlash O‘zbekiston musulmonlari idorasi faoliyatining asosiy yo‘nalishlaridir.

Kalit so‘zlar: diniy idora, davlat va din, musulmon tashkilotlar, VAQF, madrasa, masjid, vakillik idoralari, fatvo markazi, diniy ta‘lim.

ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ УПРАВЛЕНИЯ МУСУЛЬМАН УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

Управление мусульман Узбекистана – одна из самых влиятельных неправительственных некоммерческих организаций в нашей стране. Обеспечение единства верующих-мусульман, создание необходимых условий для послушания и поклонения, четкое и правильное изложение правил ислама, создание условий для послушания и поклонения, поддержание идеологического единства мусульман, исследование исторического наследия наших предков, проведение благотворительная деятельность, обеспечение согласия в обществе являются основными направлениями деятельности Управления мусульман Узбекистана.

Ключевые слова: религиозное учреждение, государство и религия, мусульманские организации, фонд, медресе, мечеть, представительства, центр фетв, религиозное образование.

A GLANCE AT THE HISTORY OF THE MUSLIM BOARD OF UZBEKISTAN

Annotation

The Office of Muslims of Uzbekistan is one of the most influential non-governmental non-profit organizations in our country. Ensuring the unity of believers-Muslims, creating the necessary conditions for obedience and worship, clearly and correctly conveying the rules of Islam, creating facilities for obedience and worship, maintaining the ideological unity of Muslims, researching the historical heritage of our ancestors, carrying out charity work. going, ensuring harmony in the society are the main directions of the activities of the Office of Muslims of Uzbekistan.

Key words: religious office, state and religion, Muslim organizations, foundation, madrasa, mosque, representative offices, fatwa center, religious education.

Kirish. O‘rta Osiyo va Qozog‘iston diniy boshqarmasi dastlab 1943-yilda tashkil topgan bo‘lib, ikkinchi jahon urushining eng og‘ir paytlarida sobiq ittifoq aholisining islom diniga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgarib boshladi. Ateizm o‘rniga o‘zbeklar musulmonlarcha bag‘rikenglikdan najot topdilar. Mahalliy aholining iltimosi bilan, musulmonlarni birlashtiruvchi tashkilot tuzish maqsadida, Eshon Boboxon hazratlari boshchiligida bir guruh faollar O‘zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi raisi Yo‘ldosh Oxunboboevdan ruxsat so‘rashadi. Oxunboboyev bu haqda Moskva bilan muzokaralar olib boradi va ruxsat olishga erishadi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bu mavzu bo‘yicha mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ishlardan professor S.A‘zamxo‘jayev [2], tarix fanlari doktorlari B.Bobojonov va A.Mo‘minovlarning bir necha kitob va maqolalarini, A.Salmonov [3], Y.Jahongirov hamda R.Yusupovlarning professor I.Alimov rahbarligida amalga oshirgan tadqiqotlarini sanab o‘tish mumkin. Bundan tashqari germaniyalik Seyfiddin Ershahin “O‘rta Osiyo va Qozog‘iston musulmonlari diniy nazoratiga bag‘ishlangan ulkan maqolasi

va dissertatsiyasida idoraning davriy nashrlariga deyarli e‘tibor qaratmagan va tadqiqotda o‘sha davrdagi bir necha ulamolar faoliyatini yoritib, ular haqida qisqa, ammo, afsus, noaniq malumotlar keltirgan [5]. Daniyalik Maria Elisabeth Louw [6], pokistonlik Adeeb Khaled [7], John Schoeberlein[8], Ahmad Nur Fuad[9] Shuningdek, rossiyalik mutaxassislar tomonidan ham bu borada talaygina ishlar amalga oshirilgan, xususan, qator hujjatlar chop etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda davlatimizda milliy qadriyat – din omili, diniy bag‘rikenglikning o‘rni, uning mazmun-mohiyati hamda asosiy tamoyillari, musulmon dunyosidagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga bag‘ishlangan turli janr va tillarda yozilgan o‘ndan ortiq tadqiqot ishlari va asarlari mazkur ishning manbalarini tashkil etadi.

Tadqiqot ishida obyektga oid davlat me‘yoriy hujjatlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qaror va farmonlaridan foydalanib iqtibos keltirildi.

Toshkent islom instituti joriy arxividan olingan ma‘lumotlar va institut kutubxonasida saqlanayotgan mustaqillikning dastlabgi yillariga oid o‘yinmalar asosida

dissertatsiya to'ldirildi.

Maqolani tayyorlash jarayonida muallif yetakchi mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarining asarlarida ilgari surilgan metodologik xarakterdagi nazariy holatlar va tavsiyalardan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning asarlarida, Respublika oliy hukumat organlari qarorlari va asos hujjatlarida ilgari surilgan mustaqillik, obyektivlik va tarixiylik tamoyillariga maksimal darajada amal qilishga harakat qilgan. Tadqiqot davomida umumiy va tizimli tahlil ko'rsatilgan.

Tahlil va natijalar. 1943-yilda Moskvada Eshon Boboxon hazratlari Iosif Stalin bilan uchrashadi. Stalin unga musulmon ulamolari qurultoyini chaqirishni, ularga urushda g'alabaga erishish uchun amaliy yordam berish yo'llarini qidirishni taklif etishni aytadi. Shu tariqa 160 kishidan iborat qurultoyda O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlari diniy boshqarmasini tashkil yetish va Eshon Boboxon hazratlarini muftiy etib saylash to'g'risida qaror qabul qilindi. Boshqarma tashkiliy tuzilmasi sifatida Hay'at (11 kishi), taftish hay'ati (5 kishi) va Respublikalarda qoziyotlar faoliyatini boshlaydi. O'sha yillari musulmonlar vakillarining haj safariga borishlari yo'lga qo'yildi, "Mir Arab" madrasasi qaytadan faoliyat boshladi (1945), masjidlar haqida Nizom ishlab chiqildi, diniy boshqarma kutubxonasiga asos solindi, xalqaro aloqalar kengaydi [10].

Shuningdek, qurultoy mintaqadagi beshta jumhuriyatning har birida "qozi" boshchiligidagi O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlari diniy boshqarmasining "qoziyot" (vakolatxona)sini tuzish haqida qaror qabul qildi. Xususan, shayx Ziyovuddinxon Boboxonov – O'zbekiston, Shayx Abdulg'affor Shamsuddin – Qozog'iston, Shayx Solih Bobokalon – Tojikiston, Olimxon To'ra Shokir – Qirg'iziston, Shayx Anna Eshon – Turkmaniston bo'yicha "qozi" etib tayinlandilar [11].

Shayx Eshon Boboxonov muhim diniy masalalarni muhokama qilish uchun O'rta Osiyoning turli burchaklaridan taniqli ulamolarni muntazam Toshkentga taklif eta boshladi. Keksayib qolganiga qaramay, o'zi ham ittifoq hududi bo'ylab ko'p safar qilardi. O'zining uyini diniy idoraga vaqf qiladi va idora shu yerda 1943-yildan 1954-yilgacha faoliyat olib boradi. 1954-yildan Baroqxon madrasasi binosiga ko'chgandan so'ng bu hovli idoraning mehmonxonasiga aylantiriladi [12]. Unda uzoqdan kelgan mehmonlar va talabalar turishadi [13]. 1954-yildan to 1992-yilgacha O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlari diniy boshqarmasi Baroqxon madrasasi binosida faoliyat yuritdi. 1992-yildan 2006-yilgacha Baroqxon madrasasi, avval "Movarounnahr" musulmonlari idorasi, keyinchalik O'zbekiston musulmonlari idorasining qarorgohi bo'ldi [14].

1957-yildan boshqarmaga Ziyovuddinxon ibn Eshon Boboxon hazratlari muftiy etib saylandi. Yangi muftiy tashabbusi bilan SSSR hududida Qur'oni karimning nusxalari va tarjimalari, Imom al-Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" hadislar to'plami nashr etildi hamda 1971-yilda Toshkentdagi Namozgoh masjidi binosida Imom Buxoriy nomli Toshkent islom instituti tashkil topishi diniy ta'limga katta yo'l ochdi. 1929-yil O'zbekistonda diniy ta'lim tizimi batamom to'xtatilgan edi. Oradan qariyb qirq yil o'tib Ziyovuddinxon ibn Eshon Boboxon hazratlari diniy ta'lim tizimini rasmiy ko'rinishda tiklashga muvaffaq bo'ldilar.

1990-yilda Qozog'iston qoziyati diniy boshqarma tarkibidan chiqib ketdi va Qozog'iston musulmonlari idorasi tashkil topdi. 1992-yil 27-fevralda bo'lib o'tgan O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Qoraqalpog'iston musulmonlarining 5-qurultoyi qaroriga ko'ra Movarounnahr musulmonlari idorasi deb atala boshlangan [15]. Movarounnahr musulmonlari ulamolarning kengashining 1995-yil 4-dekabr majlisida tasdiqlangan

Nizomga asosan "Movarounnahr musulmonlari idorasi" nomi "O'zbekiston musulmonlari idorasi" deb o'zgartirildi [16].

O'zbekiston musulmonlari idorasining oliy boshqaruv organi ulamolarning kengashi, oliy ijro organi oliy hay'at bo'lib, unga muftiy rahbarlik qiladi. Muftiyga o'rinbosar va huquqiy maslahatchilar, shuningdek, bo'lim mudirlari yordam ko'rsatadilar. Idora viloyatlarda va Qoraqalpog'iston Respublikasida o'zining vakillarini tayinlagan va musulmonlarning diniy hayotlariga oid barcha tadbirlarni ular bilan hamkorlikda amalga oshirib kelmoqda.

Mustaqillik yillarida milliy tiklanish borasidagi eng katta ishlarning bir qismi xalqimizning ma'naviy-ruhiy olamining ajralmas qismi bo'lgan islom diniga yo'l ochilganini bilan ifodalanadi. Bu yillarda mamlakatimiz o'z siyosatini belgilab olar ekan, muqaddas dinimizga alohida e'tibor qaratdi. Jamiyatda milliy-diniy qadriyatlar rivojini ta'minlash, ularni turli tashqi tahdidlardan himoya qilish, jamiyat ma'naviy dunyoqarashidagi ruhiy, psixologik, axloqiy, diniy jihatlarining uyg'unligini ta'minlash, unga qarshi qaratilgan tahdidlarning oldini olish va jamiyat a'zolari manfaatlarini himoya qilishda diniy-ma'rifiy sohada islohotlar o'z o'rniga ega.

O'zbekiston musulmonlari idorasi masjidlar orqali musulmonlarga islom ahkomlarini aniq va to'g'ri talqin etishda yordam beradi, islom dini tarixiga oid nodir qo'lyozmalar va kitoblarni to'plash hamda ularni tadqiq qilish, muqaddas joylarga ziyoratlar tashkil qilish bilan shug'ullanadi. O'zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufida bugungi (10.04.2024ga ko'ra) kunga kelib 2132 masjid faoliyat ko'rsatmoqda. Masjidlarda 5000 dan ziyod imom-xatiblar, imom-noiblar va muazzinlar fuqarolarga xizmat ko'rsatmoqdalar.

O'zbekiston Musulmonlari idorasi tasarrufidagi Toshkent islom instituti, Mir Arab Oliy madrasasi, Hadis ilmi maktabi va 10 ta o'rta maxsus islom bilim yurtlari, jumladan 2 ta ayol-qizlar madrasasi imkoniyatlaridan foydalanib kelmoqda. Ularda 2000 dan ziyod talabalar ta'lim olishmoqda. Shuningdek, Islom sivilizatsiyasi markazi, Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari boy ilmiy-tarixiy merosimizni o'rganish va targ'ib qilishga xizmat qilmoqda

Shuningdek, yurtimizda 5 ta ixtisoslashgan ilmiy maktab faoliyat olib bormoqda. Bundan tashqari, diniy ta'lim muassasalari va ilmiy maktablarda yurtdoshlarimiz uchun "Qur'oni karim va tajvid" o'quv kurslari ishlab turibdi.

Tashkilot turli mamlakatlarning diniy idora va islomiy tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi. Ayni vaqtga qadar Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Misrning Al-Azhar majmuasi bilan hamkorlik memorandumi imzolangan.

Har yili 7 mingdan ziyod yurtdoshlarimiz haj ibodatini ado etib kelishmoqda. Umra safariga boruvchilar uchun esa kvota belgilanmagan.

Diniy idora huzuridagi "Vaqf" xayriya jamoat fondi masjidlar va diniy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik ehtiyojini ta'minlaydi, vaqf, zakot (fitr, ushr) va xayriya mulklarini tasarruf etib, haqdorlarga yetkazadi va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi vakillarini qo'llab-quvvatlaydi.

O'zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufida "Shamsuddinxon Boboxonov" nashriyat-matbaa ijodiy uyi faoliyat yurgizmoqda. Shuningdek, "Hidoyat" va "Mo'minalar" jurnallari, "Islom nuri" gazetasi O'zbekiston musulmonlari idorasining davriy nashrlari sifatida chop etib kelinmoqda.

Xulosa. O'zbekistonda faoliyat ko'rsatgan O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlari diniy boshqarmasining 1943-1991-yillardagi faoliyati o'lka musulmonlari madaniy-ma'rifiy hayotida islom an'analarining qayta tiklanishida ma'lum ahamiyatga ega bo'lgan. Sovet tuzumining tazyiq va

keskinliklari diniy boshqarmaning ichki va tashqi faoliyatiga o'z ta'sirini o'tkazgan. Bu jarayonda musulmonlar hayotidagi muhim o'zgarishlardan biri islom ta'lim muassasalari faoliyatiga rasmiy ruxsat berilishida ko'zga tashlanadi. Diniy boshqarmaning rahbarlari diniy ta'lim muassasalarining o'quv faoliyatini tashkillashtirishda faol ishtirok etganlar. Bu

talabalar sonini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda ularning xorij islom universitetlarida tahsil olishlari yuzasidan qator tadbirlar olib borilganligida ko'zga tashlanadi. O'zbekiston musulmonlari idorasining asosiy tamoyillari va uning Respublikada tutgan o'rni va ahamiyatini o'rganish amalga oshirildi.

ADABIYOTLAR

1. Ислам и мусульмане в Стране Советов. – Москва, 1980.
2. Аъзамхўжаев С. Туркистон мухторияти: Миллий-демократик давлатчилик қурилиши тажрибаси. – Тошкент: Маънавият, 2000.
3. Салмонов А. Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг диний сиёсати: уйдирма ва тарих ҳақиқати. – Т. Tafakkur. 2015.
4. Юсупов Р. Ўзбекистонда мусулмон диний ташкилотлари ва уламолари фаолияти. – Тошкент: Мухаррир нашриёти, 2020.
5. Ersahin S. The Official Interpretation of Islam under the Soviet Regime a Base for Understanding of Contemporary Central Asian Islam // Journal of Religious Culture (Journal für Religionskultur) Ed. by / Hrsg. von Edmund Weber in Association with / in Zusammenarbeit mit Matthias Benad Institute for Irenics / Institut für Wissenschaftliche Irenik. Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main, No 77, 2005.
6. Maria E. Everyday Islam in Post-Soviet Central Asia. - New York: Routledge. 2007.
7. Khaled A. Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. University of California Press: 2007
8. Schoeberlein J. Islam in the Ferghana Valley: challenges for new states. 2001 / Islam and Politics in Central Asia.
9. Ahmad N. Tradisi Intelektual Muslim Uzbekistan. Surabaya: UIN Sunan Ampel Press, 2013.
10. Ахмадуллин В. А. Особенности советской двухуровневой подготовки исламских кадров: опыт и уроки // Ислам в современном мире: внутригосударственный и международно-политический аспекты, 2015.
11. Фафуров У. Ўзбекистонда ислом таълим тизими: шонли тарих, истибод зулмидан омон қолиш ва нурли истиқбол. – Тошкент: Фафур Фулом, 2023.
12. O'zSSR Ministrlar Sovetining 1954-yil 30-avgustdagi 1470-sonli qarori.
13. Иброҳимов А. Ўтқонда бахшида умр. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2004.
14. Усмонхўжаев А. Динимиз фидойилари (тарих, хотиралар, сабоқлар). – Тошкент: Тафаккур, 2021.
15. Кароматов Ҳ. ва бошқалар. Ислам зиёси ўзбегим сиймосида. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2001.
16. Алимов У. Ўзбекистон мусулмонлари идораси. – Тошкент: Мовароуннахр, 2020.